

فلسفه تعلیم و تربیت در پرتو نگرش پدیدارشناختی

رمضان برخورداری^۱

بیان مساله

ادموند هوسرل^۲ با تاسیس جنبش پدیدارشناسی بر آن بود که علم و پژوهش علمی را به خاستگاه مطمئن آن یعنی تجربه ریشه ای باز گرداند و مدعی بود که اثبات گرایی علی رغم ادعایش مبنی بر تنها شیوه درست دستیابی به علم، به سبب دست نیافتن به ذات تجربه نمی تواند مبنا و شیوه ای اصیل باشد. اکنون که سالها از مطرح شدن ایده های اساسی نگرش پدیدارشناختی می گذرد، اگرچه نقد و انتقادی را متوجه خود ساخته است، اما این نقدها از درون جنبش پدیدارشناسی نیز بوده است. از جمله پدیدارشناسان که ضمن تاثیر از ایده های اساسی هوسرل به پیشرفت آن نیز کمک های قابل توجهی داشته است، موریس مرلوپونتی^۳ است. تاثیر اندیشه های بدیع جنبش پدیدار شناسی به قلمرو فلسفه محض محدود نماند بلکه در حوزه های چون تعلیم و تربیت نیز مجال بروز یافت.

مساله ای که در مقاله حاضر نظر بر آن است به آن پاسخ داده شود، این است که آیا فلسفه تعلیم و تربیت به عنوان قلمروی از تعلیم و تربیت که به بررسی و تدوین ابعاد نظری تعلیم و تربیت می پردازد، می تواند از نگرش پدیدار شناسی به عنوان یک روش شناسی بهره بگیرد یا خیر؟ و در صورتی که پاسخ مثبت است تحت چه شرایطی این امکان وجود خواهد داشت.

سوالات پژوهش

با توجه به مساله پژوهش به سوال های ذیل باید پاسخ گفته شود:

شرایط امکان طرح پدیدارشناسی به عنوان روش شناسی در فلسفه تعلیم و تربیت چیست؟

ramazanbarkhordari@gmail.com

^۱- استادیار دانشگاه تربیت معلم تهران،

^۲- E.Husserl

^۳- M.Merleau-Ponty

امکانات بهره‌گیری از روش‌شناسی پدیدارشناسی در فلسفه تعلیم و تربیت چیست؟
 محدودیت‌های بهره‌گیری از روش‌شناسی پدیدارشناسی در فلسفه تعلیم و تربیت چیست؟

چارچوب نظری

از پدیدارشناسی می‌توان به عنوان یک رویکرد و یا یک جنبش¹ در فلسفه معاصر غرب یاد کرد که در حوزه‌های مختلف علوم انسانی از جمله جامعه‌شناسی و روان‌شناسی نفوذ داشته است. پدیدارشناسی نهضت و یا جنبش نامیده می‌شود و نه مکتب² چون مانند مکاتب سنتی در فلسفه از عناصر جزمی که در یک نظام گرد هم آمده باشند، سازمان نیافته است. نمی‌توان به گرایش‌های مختلفی که پس از هوسرل - به‌ویژه با توجه با تأکید خاص در رساله حاضر بر پدیدارشناسی مرلوپونتی - تاکنون به وجود آمده است، پرداخت بدون اینکه به زمینه‌ها و عناصر شکل‌دهنده اندیشه‌های هوسرل به عنوان آغازگر این جنبش اشاره کرد؛ چراکه کم و بیش همه گرایش‌های موجود در پدیدارشناسی به نوعی وامدار اندیشه‌های هوسرل هستند، لذا زمینه‌های مشترکی را نیز می‌توان برای همه گرایش‌های مذکور در نظر داشت.

به نظر می‌رسد با در نظر داشتن همه آثار هوسرل، نوعی وحدت و نیز تحول را می‌توان در منظومه فکری وی مشاهده کرد. همان‌گونه که دیوید و دروف اسمیت³ اشاره می‌کند: «با در نظر داشتن کل حیات فکری هوسرل، حرکتی از تأکید اولیه بر عینیت‌شناخت (در ریاضی، منطق و علم) به تأکید بر نفسانی (ذهنی) بودن آگاهی ما (در پدیدارشناسی محض یا استعلایی) و تأکید بر بینادذهنی بودن تجارب جمعی ما از چیزها (در فلسفه زیست‌جهان) مشاهده می‌شود.» (اسمیت، 2007، ص 39). به غیر از کتاب، فلسفه حساب⁴ (1891) که خودِ هوسرل آن را اثری عجولانه خوانده است، اندیشه‌های عمده هوسرل در آثار بعدی یعنی پژوهش‌های منطقی⁵ (در سه مجلد) (1-1900) - که به بررسی و طرح مقوله حیث التفاتی⁶

¹ .Movement

² .School

³ . D.W.Smith

⁴ . Philosophy of Arithmetic

⁵ . Logical Investigations

⁶ . Intentionality

می‌پردازد. کتاب، ایده‌هایی به سوی پدیدارشناسی محض و فلسفه پدیدارشناختی^۱ که به اختصار ایده‌ها خوانده می‌شود، با تفصیل بیشتر مفهوم پدیدارشناسی استعلایی^۲ را مطرح می‌کند، اثر *تأملات دکارتی*^۳ (1931) که در آن موضوعات مهمی چون بینادذهنیت^۴ مطرح می‌شود و در اثر مهم اخیرش، بحران علوم اروپایی و پدیدارشناسی استعلایی: درآمدی بر فلسفه پدیدارشناختی^۵ (8-1935) که به اختصار بحران خوانده می‌شود، با طرح ایده زیست جهان^۶ بر آن است که تلاش‌های فکری خود را با سنت فکری فلسفه غرب به‌ویژه از گالیله به بعد که اندیشه‌های وی را به نوعی منشأ بحران فرهنگی غرب می‌داند، پیوند دهد. علاوه بر اندیشه‌های هوسرل به عنوان موسس پدیدارشناسی به علت اینکه در پدیدارشناسی پس از هوسرل تحولات و انشعاباتی پدید آمد بر پدیدارشناسی انتقادی مرلوپونتی به عنوان چارچوب نظر پژوهش تاکید می‌شود.

روش

روش تحقیق حاضر مبتنی بر توصیف و «تحلیل فلسفی» جریان پدیدارشناسی با تأکید بر آرای مرلوپونتی است. پس از تبیین اساس‌های فلسفی، دستاوردهای نگرش پدیدارشناسی به عنوان یک چهارچوب روش‌شناختی برای فلسفه تعلیم و تربیت بررسی خواهد شد. کومبز و دنیلز^۷ (1991) از سه نوع پژوهش تفسیر مفهومی^۸، مفهوم‌پردازی^۹ و ارزیابی ساختار مفهومی^{۱۰} در ذیل عنوان پژوهش تحلیل فلسفی یاد می‌کنند.

¹ . Ideas Toward a Pure Phenomenology and a Phenomenological Philosophy

² . Transcendental phenomenology

³ . Cartesian Meditations

⁴ . Intersubjectivity

⁵ . The Crisis of European Sciences and Transcendental Phenomenology: An Introduction to Phenomenological Philosophy

⁶ . Life-World

⁷ . J.R.Coombs & L.B. Daniels

⁸ . concept interpretation

⁹ . concept development

¹⁰ . concept structure assessment

به عقیده این دو محقق، «به طور اساسی، هدف پژوهش تحلیلی فلسفی عبارت است از فهم و بهبود بخشیدن مجموعه مفاهیم یا ساختارهای مفهومی که ما بر حسب آن‌ها تجربه را تفسیر می‌کنیم.. در حیطه مطالعات مربوط به برنامه درسی، وظایف مهمی وجود دارد که تنها به واسطه استفاده از گونه معینی پژوهش تحلیلی فلسفی می‌توان به نحو کفایت‌مندانه‌ای آن‌ها را به انجام رساند» (کومبز و دنیلز/ باقری، 1387، ص 43).

یافته‌ها

نقد رویکرد استنتاجی در فلسفه تعلیم و تربیت از منظر نگرش پدیدارشناختی.
 نقد رویکرد تحلیلی در فلسفه تعلیم و تربیت منظر نگرش پدیدارشناختی.
 استقرار شرایط روش‌شناسی پدیدارشناسی به صورت استعلایی با توجه به عناصر اساسی حیث التفاتی و تجسد در نگرش پدیدارشناسی به عنوان چارچوب روش‌شناسی پدیدارشناسی در فلسفه تعلیم و تربیت.

نتیجه‌گیری، بحث و پیشنهاد

با توجه به تبیینی که پدیدارشناسی با تاکید بر پدیدارشناسی انتقادی مرلوپونتی در اختیار فیلسوفان تعلیم و تربیت شرایط طرح نگرش پدیدارشناسی به عنوان روش‌شناسی در فلسفه تعلیم و تربیت بیان شد. پژوهشگران عرصه تعلیم و تربیت می‌توانند با در نظر داشتن این چارچوب روش‌شناسی در موضوعات مختلف تعلیم و تربیت از این منظر به بررسی بپردازند.
واژگان کلیدی: نگرش پدیدارشناختی، فلسفه تعلیم و تربیت، روش‌شناسی

منابع

- 1- باقری، خسرو. (1389). کارگاه روش‌های تحقیق در فلسفه تعلیم و تربیت آن‌رم‌افزار واژه پرداز [2007]، تهران: دانشگاه تربیت مدرس.
- 2- ماتیوزاریک. (1389). درآمدی به اندیشه‌های مرلوپونتی. ترجمه: رمضان برخورداری. تهران: گام‌نو.
- 3- برخورداری، رمضان. روش‌شناسی و روش‌های پژوهش پدیدارشناختی (در دست چاپ)
- 4- کومبز، جرالدر آر ودنیلز، لو روی بی. (1387). پژوهش فلسفی: تحلیل مفهومی. ترجمه خسرو باقری. در ادموند سی شورت (ویراستار اصلی)، محمود مهر محمدی (ویراستار فارسی)، روش‌شناسی مطالعات برنامه درسی (صص 43-65). تهران: سمت.
- 5- Carman, Taylor. (2008). Merleau-Ponty. First published, Abingdon: Routledge
- 6- Crane, Tim (1998). Intentionality. Routledge Encyclopedia of Philosophy, Version 1.0. London: Routledge. (Digital version)